

JÓGVAN Í LON JACOBSEN

Hugburður til føroysk yrkisorð

Endamálið við hesi grein er at siga eitt sindur um hugburð føroyinga til føroysk yrkisorð og um yrkisorðafrøði yvirhøvur. Grundarlagið undir greinini er ein fyrilestur, sum varð hildin á Nordterm fundi í Tusby í Finnlandi í juni 2001. Tó er brotið um geometriordini hjá Rasmusi Rasmussen nýskrivað, og greinin er nakað umskrivað í støðum. Íblásturin til fyrilesturin er frá míni undirvísing í orðabókafrøði og yrkisorðafrøði fyri studentum á høvuðsgreinarlestri á Føroyamálsdeildini við Fróðskaparsetur Føroya 2000-2001.

Í ráðstevnuritinum, sum kom út eftir ráðstevnuna um yrkisorðafrøði og málrøkt, sum varð hildin í Gentofte í Danmark í 1998, er ein stutt frágreiðing um føroyskt yrkisorðaarbeiði. Í hesi frágreiðing kemur tann føroyski hugburðurin týðiliga til sjóndar: tann hugburður, at vit ikki gera mun á vanligari málrøkt og yrkismásligari málrøkt. Føroyingar halda, at tað er heilt í lagi, at málnevndin eisini arbeiðir við hesi grein av málrøktini, tó uttan at gera sær greitt, at talan er um tvær heilt ymiskar málsligar greinir. Tað eru tó ymsar meiningar um, hvussu ymiskar hesar greinir nú eru, men reint ástøðiliga kunnu vit siga, at stórir munur kann vera á, hvussu yrkisorðafrøðingar arbeiða og hvussu almannaorðamálrøktarar arbeiða. Í ráðstevnuritinum stendur soleiðis (Jacobsen 1999:64):

Ca. halvdelen af alle henvendelser fra publikum til sprognævnet gælder spørgsmål om afløsningsord for udenlandske, typisk danske eller engelske ord, og heri ligger der en forventning til sprognævnet om orddanning. Dette gælder ikke kun særlig fagterminologi, men på alle sprogets områder.

Vit eiga sjálvandi ikki at gloyma ta søguligu bakgrundina, tá ið vit tala um føroyskt mál. Heilt frá trúbotini upp til endan á 1800-árunum var skriftmál føroyinga danskt. Danskt var eisini umsitingarmálið, kirkjumálið, rættarmálið, og undirvísingarmálið var danskt til 1938, tá føroyskt varð javnsett við danskt. Hámálið var sostatt danskt, og danskt hevði tign. Samskiftismálið millum borgaran og tað almenna var danskt. Eingi føroysk bløð, næstan ongar føroyskar bókur. Úr sama ráðstevnuriti er hetta brotið (Jacobsen 1999:64):

På den baggrund er det et enormt „terminologiarbejde“, som er udført hele dette århundrede for at udvikle færøsk sprog på alle domæner, og som stadig pågår i vores dynamiske tid, hvor udviklingen foregår i hurtig takt på alle samfundsområder.

Málnevndin fær fyrispurningar um orð og orðagerð frá øllum yrkisbólum: búnaðarfrøðingum, elektroverkfrøðingum, plantufrøðingum, djórafrøðingum, havlívfrøðingum, sjúkrahúsportørum og øðrum sjúkrahússtarvsfólki, frá tíðindafólki, edv-forritarum, internetútbjóðarum, kt-vinnuni, fjarsamskiftisvinnuni o.s.fr. Og sjálvandi ikki minst frá tí vanliga borgaranum. Vit kundu hugsað okkum, at yrkisorðaspurningar kundu verið sendir til yrkisorðanevndir, men vit hava ongar slíkar standardiserandi yrkisorðanevndir. Málnevndin skal gera alt. Tí kenna vit okkum í málnevndini ofta í trongum skóm, tí vit vita stutt sagt ikki, hvat er at gera, tá ið slíkir yrkismásligir spurningar koma inn. Spyrjarin væntar sær eitt greitt svar, sum byggir á

reintungustevnuna, eina føyroyska loysn av vandamálinum, t.e. einahvøtja føyroyska nýgerð. Men hóast vit ongar yrkisorðanevndir hava, so hava vit kortini ikki so fáar yrkisorðalistar.

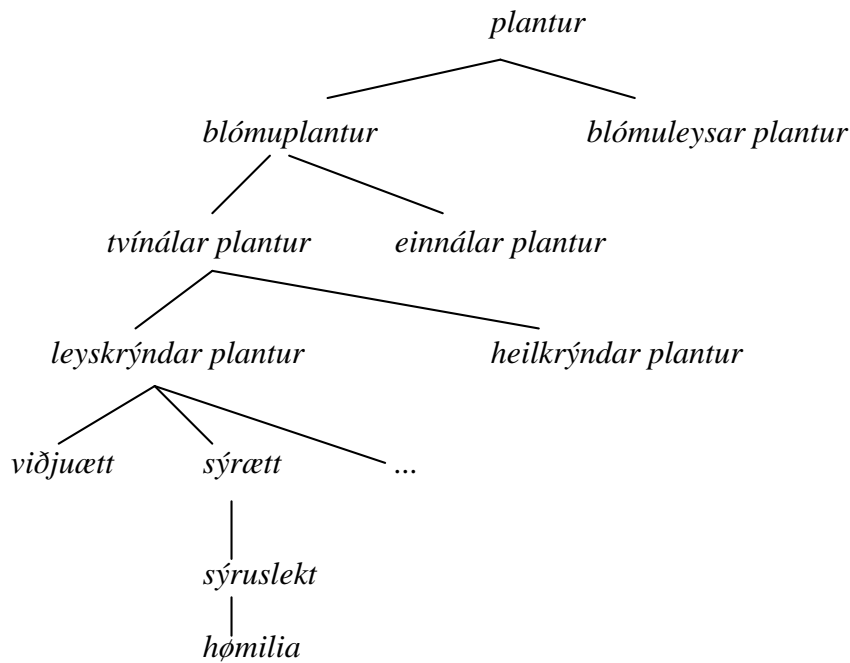
Tey elstu føyroysku yrkisorðini innan geometri

Rasmus Rasmussen (1871-1962) hevur skrivað eitt handrit ætlað til undirvísingarbrúk í støddfrøði. Tilfarið varð gjørt til nýtslu á Føroya Fólkaháskúla, men var ongantíð útgivið. (Takk skal Guðrun Gaard, abbadóttir Rasmus, hava fyri at geva mær loyvi at síggja hesi hefti.) Tað eru trý hefti, sum snúgva seg um geometri. Tað elsta av teimum er dagfest á Askov højskole 1897-1898. Rasmus gekk tá á Askov. Hetta heftið umfatar uppgávur í geometri og er skrivað á donskum. Hini bæði heftini eru dagfest í Føroyum, ávikavist í Klaksvík 1/11 1899 og í Føgrulíð 8/12 1901 (staðið har Háskúlin helt til). Háskúlin byrjaði sítt virksemi í 1899, so Rasmus hevur lagt stóran dent á at fáa føyroyskt tilfar longu frá byrjan. Nakað av tí, sum eyðkennir yrkisorðagerðirnar í hesum heftum er, at tann leksikalska purisman er heilt einfalt ikki til staðar. Hann tekur í staðin donsk orð við danskari stavseting og føyroyskum bendingarendingum. Dømini eru óteljandi. Vit kunnu nevna nøkur av teimum vanligastu: *cirkul* (m.), *diametur* (m.), *digonalur* (m.), *explementvinkul* (m.), *figurur* (m.), *geometri* (f.), *komplimentvinkul* (m.), *kongruentur* (adj.), *parallellar linjur* (f. pl.), *periferi* (f.), *polygon* (f.?, her nevnir hann eisini nýgerðina *fleirkantur*), *radius* (ivaleyst. m., pl: *radiar*), *segment* (n.), *sektor* (m.), *supplementvinkul* (m.), *symmetri*, *symmetriskur* (adj.), *tangentur* (m.), *vinkul* (m.) o.s.fr. Sum vit síggja nýtir hann í flestu førum tøykorðið, sum hann kennir úr donskum og skrivar tey á føyroyskum, bendir tey og gevur teimum kyn. Her er sostatt talan um ortografiska og morfologiska purismu. Fyri fleiri av hesum orðum eru nýggj føyroysk orð komin í staðin síðani. Dømi um fonologiska purismu hava vit t.d. í *plánur* (m., da. *plan*) og *grád* (f., da. *grad*). Ein av teimum fáu nýgerðunum er orðið *slóð* (Rasmussen skrivar *sló/slóg*) um eitt punkt, sum kann flytast onkun veg og *fleirkantur*, sum nevnt omanfyri.

Rasmussen sigur einki um sín hugburð til purismuna, men um vit skulu tora at generalisera út frá yrkisorðunum í heftunum, so kunnu vit stundum síggja rættingar av puristiskum slag. T.d. eru her og har sett inn nøkur føyroysk orð, har ið tey tilsvarendi donsku eru útskrikað (hesi orð eru skrivað við einum øðrum liti): *forbindast* > *sambindast*; *forbindilsis* > *sambands*; *forbindilsislinjunum* > *sambandslinjunum*; *forlongist* > *verður longd*; *man sigur* > *tað sigst*; *útstrekning* > *vídd*.

Plantunøvnini hjá Rasmusi Rasmussen

Teir elstu føyroysku yrkisorðalistarnir stava – sum bent er á omanfyri - frá aldamótinum 1800-1900. Tí má siðurin at gera yrkisorð sigast at vera lutfalsliga gamal í Føroyum. Rasmus Rasmussen gjørði eisini hesi yrkisorð og gav tey út í 1910. Tað er ein lærubók í plantulæru. Hesin maður var ein av teimum stóru mentamonnum í føyroyskum andslívi í 1800- og 1900-árunum. Hetta verk er eitt stórarbeiði hjá einum hugsjónarligum undangongumanni, og avrikið er sera gott. Tá ið yrkisorðafrøði í Norðurlondum verður havd í huga, var Rasmus skjótur við sínum yrkisorðum, og harumframt kom bókin út stutt eftir, at tann nýggja føyroyska stavsetingin av álvara var tikin í nýtslu. Skipanin í bólkur er neyv og sera væl gjøgnumarbeið. Hann býtir økið sundur í ein stigskipaðan bygnað við bólkurum og undirbólkurum, seks til samans. Allar plantur kunnu setast inn í henda bygnað. Tað eg veit, verður hon enn nýtt: *Planta* ← *fylki* ← *flokkur* ← *hópur* ← *ætt* ← *slekt* ← *slag*.

Tann stigskipaði bygnaðurin fyri skipan av plantum

Til ber at seta allar plantur, sum tá vóru kendar, inn í hesa skipan, sum er ein felags stigskipaður bygnaður. Tað er merkisverk, hvussu reglubundið og vísindaliga gjøgnumført hetta arbeiðið er gjørt. Sjálvur tann stigskipaði bygnaðurin er felags, men yrkisorðini eru føroysk. Tey hevur Rasmus Rasmussen sjálvur gjørt ella funnið fram til, og her er veruliga talan um ein standard, sum frá er liðið. Høvundurin sigur í innganginum, at evnaskipanin er tann sama, sum nýtt hevur verið í gomlum donskum skúlabókum. Men sjálv yrkisorðini eru ikki týðingar av donskum plantuorðum, men eru føroysk. Í hesum føri er øll tey neyðuga vitanin savnað í einum og sama manni, bæði tann fakliga og tann málsliga, og tá er støðan tann besta, ið hugsast kann sæð úr yrkisorðasjónarmiði. Mangir av teimum gomlu vóru jú fjølfroðingar, teir dugdu mangt ymiskt. Og Rasmus Rasmussen var ein slíkur maður. Hann hevði verið á donskum fólkaháskúla í endanum á 1800-árunum og stovnaði saman við einum øðrum stórum mentamanni, Símunni av Skarði, Føroya Fólkaháskúla í 1899. Rasmus Rasmussen man vera fyrsti føroyski yrkisorðafroðingurin.

Jakob Jakobsen

Tann føroyski málvísindamaðurin, filologurin Jakob Jakobsen (1864-1918) myndaði mong orð í endanum á 1800-árunum, men eg vil ikki kalla hann fyri yrkisorðafroðing; hann var heldur ein reinur málreinsari, puristur, ein puristisk ildsál. Hann hugsaði sær sjálvandi, at hansara nýgerðir sum frá leið skuldu avloysa tey tilsvareandi tøkuerðini, t.e. at hesi nýggjyrði vóru hugsað sum partur av almannamálinum. Tað uddi við tøkuerðum í føroyskum í 1800-árunum, av tí at skriftmálið var danskt og hevði verið tað í øldir. Danskt var eisini statusmálið, tignarmálið, háamálið, eins og danskt var samskiptismálið millum borgaran og tað almenna. Yvirstattin var donsk, t.d. embætismenninir. Nýggjyrðini hjá Jakob Jakobsen finnast innan mong øki. Hann gjørdi eitt nú orð sum *bókasavn*, *gongustjørna*, *halastjørna*, *fastastjørna*, *kollvelting*, *ljósprenting*, *lærdur háskúli*, *málføri*, *siglingarfrøði*, *skjalasavn*, *trúboðari*, *trúbót* o.s.fr. Mong av hesum orðum hevur Jakobsen fingið íblástur til úr íslenskum (Larsen 1993). Tað, ið er felags fyri Jakobsen og Rasmussen er, at teir endurnýggjaðu

orðfeingið, komu við uppskotum um nýggj orð og gjørdi sjálvir nýggj orð (Rasmussen tykist tó ikki at vera so íðin puristur í byrjanini), men munurin teirra millum er, at Rasmussen gjørdi tað innan eitt ávíst øki við tí endamáli at evna til tað neyðuga orðatiltalið innan eitt ávíst yrkisøki, meðan Jakobsen gjørdi nýggjyrði í almannamálinum.

Síðvenjan at mynda yrkisorð hevur hildið fram síðan tá, og føroyingar hava gjørt orð innan mong ymisk øki, t.d. yrkisorð innan postøkið, almenna fyrisiting, alisfrøði, lögfrøði, teld, bókmentir, málfrøði, góðskustýring og góðskutrygging, støddfrøði, radiotøkni, marknaðarføring o.o.

Eg vendi nú aftur til ráðstevnuritið frá Gentofte-fundinum í 1998, har ið soleiðis verður greitt frá um yrkisorðaarbeiði í Føroyum:

Det kræver tid, kundskaber, og ikke mindst kreativitet at udføre terminologiarbejde efter den tradition, man har fulgt på Færøerne, nemlig at danne afløsningsord af indenlandsk materiale.

Her síggja vit sama hugburð til yrkisorðaarbeiði sum ávíst omanfyri, nevnliga at yrkisorðaarbeiði er partur av tí yvirskipaða almenna málpolitikkinum í Føroyum. Tað verður ikki sagt eitt orð um, at fakið eisini inniheldur eina aðra dimensjón: yrkisorð sum samskiptisamboð. Her verður ikki sagt nakað um tær strategiir, sum annars hava týðning, tá ið talan snýr seg um yrkisorðaarbeiði sum normerandi yrkisgrein innan eitt yrkisøki.

Sigurður Jónsson viðger í eini grein (Sigurður Jónsson 1990), um kravið til nýggjyrði er ein forðan fyri dygdargóðum yrkisorðaarbeiði í Íslandi. Hansara svar er eitt treytaleyst ja: tann stranga málreinsingarstevnan, sum verður útint í Íslandi hevur virkað forðandi fyri eini vælvirkandi íslenskari yrkisorðaarbeiði. Hann sigur (Sigurður Jónsson 1990:211) soleiðis:

man har kort och gott inte varit klar över behovet av terminologiskt arbete eftersom man har en lång tradition av neologismer efter normer som många tycker har varit nyttiga och i fullt samsvar med den rådande språkpolitiken. För termerna behöver man inte använda några importerade metoder eftersom de endast räknas som en del av det almänna ordförrådet liksom alla andra ord och därför kunna följa samma lager som dessa.

Og so sigur Sigurður, at so leingi íslendingar hava hesa áskoðan á yrkisorðaarbeiði, fáa teir ikki ta fatan, at yrkisorðaarbeiðin hevur annan tørv á serstøkum orðfeingi, sum fylgir øðrum reglum enn teimum, sum eru galdandi fyri almannamálið annars. Hann heldur sostatt, at tað er rætt, at íslendingar gevast at líta at yrkisorðaarbeiði út frá tjóðskaparligum og málreinsingarligum sjónarhorni, júst tí at endamálið við hesum báðum greinum er grundleggjandi ymiskt og tí illa kann sameinast undir einum felags yvirskipaðum íslenskum málpolitikki.

Í Føroyum hava vit ikki hildið, at neyðugt er at geva yrkisorðaarbeiðini aðrar treytir enn tær, sum galda fyri almannamálið. Yrkisorðaarbeiðingar hava sjálvandi havt samband við tey ymsu fakini, tá ið yrkisorðalistar hava verið gjørdir, men tað hevur yvirhøvur verið soleiðis, at tey málsligu atlitini hava vígað tyngri enn tey reint yrkisligu. T.e. at yrkisorðini hava verið gjørd eftir sama tjóðskaparliga málreinsingarliga leisti, sum galda fyri føroyska málrøkt annars: málfrøðingurin hevur sett treytirnar. Avleiðingarnar eru í mongum førum, at tað ofta er stórur munur millum teir normativu (tilmæltu) formarnar og teir operativu (nýttu) formarnar. Men hinvegin

kunnu vit tó staðfesta, at arbeiði við yrkisorðum ikki útihýsir tí málreinsingarligu meginregluni. Tað hava vit mong dømi um.

Radioamatørarnir

Í Føroyum hava vit ikki granskað í yrkisorðafrøði, og mítt skeið í orðabókafrøði og yrkisorðafrøði er tað fyrsta av sínum slag á Fróðskaparsetrinum. Og tað kann virka sum ein andsøgn serliga í einum málsamfelagi, sum fyrst og fremst er eyðkent fyri sína leksikalsku purismu. Í undirvísingini fingur vit innlit í áhugavert yrkisorðafrøðiligt tilfar og í tilfar um yrkisorðafrøði. M.a. so fann eg ein orðalista, sum ein áhugafelagsskapur av radioamatørum hevði staðið fyri, har vit eisini kundu lesa teirra sjónarmið og hugburð um yrkisorðafrøði og spurningar knýttar at radioamatøryrkinum. Radioamatørarnir høvdu eina yrkisorðanevnd, og teir høvdu eitt limablað, sum kallaðist *Oy-arin*, og sum eg haldi er sera áhugavert sæð úr yrkisorðafrøðiligum sjónarhorni. Í einum av hesum bløðum verður skrivað um yrkisorðini innan ravnagnsøkið og radioøkið. Teir mæla til eitt samarbeiði millum verkfrøðingar og málfrøðingar. Og tað er áhugavert at síggja, at teir heilt uttan fordómar skifta orð um henda klassiska spurningin, sum snýr seg um altjóðaorð mótvegis nýggjyrðum. Teir siga m.a. soleiðis (*Oy-arin* nr. 12:4):

Vísindaligt nágreinsemi mótvegis málsligum reinsemi er tvífløkjan,
tá yrkisyrði innan ravnagns- og trongri radioyrkisøkið skulu leggjast
í fasta legu.

Teir halda, at tað hevur stóran týðning – eins og innan støddfrøði – við nágreiniligum skilmarkingum av øllum hugtøkum og yrkisorðum. Men tann stóri spurningurin er, siga teir, at føroyingar mugu taka støðu til, um teir vilja hava føroysk yrkisorð ella ikki, heilt einfalt. Men áðrenn vit koma so langt, mugu vit gera okkum greitt, hvat er at vinna og hvat er at missa, tá ið støða verður tikin til henda spurning. Málfrøðingurin vil hava reinan málbúna, „reinsemi“, verkfrøðingurin vil fyrst og fremst hava „nágreinsemi“. Spurningurin er, um hesi bæði sjónarmið kunnu sameinast, og tað fer bara tíðin at vísa, siga teir. Men um málfrøðingurin og verkfrøðingurin kunnu finna saman, er nógv vunnið. Málfrøðingurin heldur, at nógv er vunnið við heimligum yrkisorðum, nýggjyrðum, tí málið fær á tann hátt størri nýtsluøki og fær størri móguleika at fylgja við í menningini og taka ímóti nýggjum hugtøkum. Men um verkfrøðingurin skal vera nøgdur, mugu nógv nýggjyrði gerast fyri tey grundleggjandi hugtøkini. Og radioamatørarnir spyrja, hví føroyingar ikki taka við altjóðaorðum eins og danir og svíar gera, men staðfesta samstundis, at tað kunnu vera forðingar fyri hesum í føroyskum, tí bygnaðurin í føroyskum er so fornur t.d. í bending og framburði samanborið við danskt, sum hevur ein einfaldari bygnað, soleiðis at danskt er betri ført fyri at taka við tí fremmenda orðatilfarinum, t.e. at danir eru betur førir fyri at fáa hesi orð upptikin og fáa tey innlímað sum part av donskum. Men so er ikki í føroyskum og íslenskum. Tað ger munin, halda radioamatørarnir. Teirra niðurstøða er, at nýggjyrðini eru betri enn altjóðaorðini, tí hesi orð eru so fremmand fyri tí føroyska málbygnaðinum, og teir halda, at tøkuerðini spilla málið, um tey verða tikin inn í málið uttan nakra tillaging til føroyskt. Radioamatørarnir mæla í fyrsta lagi til beinleiðis týðingar av tøkuerðinum. Um tað ikki gerst, eiga vit taka eitt annað orð við nøkulunda sama innihaldi við eini neyvari áseting av tí nýggju merkingini sum yrkisorði. Teir halda, at nýgerðir er tann besta meginreglan, men vísa samstundis á, at nakrar treytir mugu verða loknar, til tess at tað skal eydnast, m.a. at yrkisorðið skal vera stutt, gjøgnumskygt, lætt at nýta og vera natúrligt, og merkingarinnihaldið skal bera til at síggja við at fara aftur til orðsins uppruna (sbr. Ari Páll Kristinsson o.o.

1991). Hetta eru jú tey ideellu krøvini, men tey eru sanniliga stór! Í teimum førum, har allir aðrir vegir eru stongdir, eiga vit avgjørt sum seinastu at loysn velja altjóða yrkisorðið, tó í atlagadum sniði. Radioamatørarnir eru í grundini sera puristiskir í sínum hugburði. Teirra útgangsstaði at fáast við henda spurning er, at teir vilja skriva um sítt radioamatøryrki á føroyskum, og tað kunnu teir ikki uttan føroysk yrkisorð. Endamálið við yrkisorðafrøði er júst samskipti (sbr. Myking 1993, sí eisini niðanfyri). Tí fóru teir undir hetta arbeiðið við yrkisorðum, og teir siga, at tað hevði verið ógjørligt at skrivað um teirra yrki á føroyskum, um teir ikki kundu semjast um eina yrkisorðafrøði. Vit síggja, at teir eru í teirri klassisku støðuni, sum krevur yrkisorð (sí niðanfyri). Teir halda ikki, at teir kunnu seta tøkuerðini í gásareygu, tí tað stóra talið á slíkum orðum í gásareygum hevði spilt tekstin. Men hvussu er teirra orðalisti samanborin við hesi ideellu krøv? Vit finna sera fá dømi um tøkuerð í teirra lista, millum tey fáu finna vit t.d. *transformari*, *akkumulatorur* og *katoda*. Tað eru sera fá dømi um morfologiska purismu. Teir vilja t.d. ikki nýta orðið *antenna*, sum upprunaliga merkir „rá ella stong á segli“, men teir skjóta upp heldur at nýta orðið *nemari*, t.e. „følari, móttakari“ og vísa til orðið *nemshorn* t.e. „følihorn hjá liðdýri“; men tað orðið er ongantíð komið í nýtslu í føroyskum. Vit nýta í dag bara orðið *antenna*. Her eru nøkur orð í ávikast donskum, enskum og føroyskum:

Danskt	Enskt	Føroyskt
<i>stabil</i>	<i>stable</i>	<i>støðugur</i>
<i>stående bølger</i>	<i>standing waves</i>	<i>støðbylgjur</i>
<i>styrke, effekt</i>	<i>amperage, effect</i>	<i>megi</i>
<i>stød</i>	<i>shock</i>	<i>stoytur</i>
<i>svagstrøm</i>	<i>low current</i>	<i>lágstreymur</i>
<i>translator</i>	<i>translator</i>	<i>umsetari</i>

Úr orðalistanum hjá radioamatørinum

Góðskustýring

Hyggja vit í orðalistan fyri góðskuleiðslu og góðskutrygging, sær ein tilvildarliga vald síða soleiðis út:

Færøsk	Dansk	Engelsk
<i>eind</i>	<i>entitet</i>	<i>entity</i>
<i>tilgongd</i>	<i>proces</i>	<i>process</i>
<i>starvsskipan</i>	<i>procedure</i>	<i>procedure</i>
<i>vøra</i>	<i>produkt</i>	<i>product</i>
<i>tænasta</i>	<i>serviceydelse</i>	<i>service</i>
<i>tænastuveiting</i>	<i>levering af serviceydelse</i>	<i>service delivery</i>
<i>fyrirøka</i>	<i>virksomhed/organisation</i>	<i>organization</i>
<i>fyrirøkubygnaður</i>	<i>organisationsstruktur</i>	<i>organizational structure</i>
<i>viðskiftari</i>	<i>kunde</i>	<i>customer</i>
<i>útvegari</i>	<i>leverandør</i>	<i>supplier</i>
<i>keypári</i>	<i>køber</i>	<i>purchaser</i>
<i>verktakari</i>	<i>leverandør i kontraktforhold</i>	<i>contractor</i>
<i>undirútvegari</i>	<i>underleverandør</i>	<i>subcontractor</i>

Úr Góðskuleiðsla og góðskutrygging

Tey føroysku og donsku yrkisorðini sýna stóran mun á sjálvari orðagerðini, her eru stórir munir í hugburðinum millum føroysku og donsku heitini: Tey donsku yrkisorðini eru í flestu førum altjóðaorð, t.e. ensk orð stundum stavað eins á donskum og enskum, meðan tey føroysku yrkisorðini eru orð og avleiðslur gjørd á heimligari grund. Tað er bara orðið *køber* í tí danska listanum, sum hevur norðurlendskan uppruna.

Tey føroysku yrkisorðini

Ari Páll Kristinsson o.o. (1991) vísa á fyra ymsir hættir, sum kunnu nýtast til at víðka tað íslenska orðatilfeingið:

1. samansetingar
2. avleiðslur
3. gamalt orð við nýggjari merking
4. tøkuerðið verður atlagað

Hesir fyra hættir galda eisini fyri føroyskar nýgerðir. Tann vanligasti er samansetingarhátturin; sum oftast er talan um týðingarlán ella merkingarlán. Men bæði íslenskt og føroyskt hava harumframt stórar móguleikar fyri avleiðslum við ymiskum gomlum forskoytum og eftirskoytum; hátturin at geva gomlum orðum nýggja merking verður eisini nýttur í rættiliga stóran mun. Tann fjórði hátturin við atlagning av tøkuerði er ein neyðloysn bæði í føroyskum og íslenskum, t.e. seinasti háttur, ið tikið verður til, tá ið allar aðrar dyr eru stongdar. Tað liggur soleiðis ein raðfesting í teirri nevndu raðfylgju, sum bæði geldur fyri íslenska og føroyska yrkisorðagerð. Yrkisorðini í góðskustýringarorðalistanum, sum nevndur er omanfyri vísir, at tey donsku yrkisorðini næstan uttan undantak eru atlagningar, t.e. 4. háttur. Danskir yrkisorðafrøðingar halda – í hvussu er innan læknávisindini –, at hybridmyndanir er tann besti hátturin at gera yrkisorð, tí tey hava lættast at verða góðtikin og koma tí lættast í nýtslu og eru samstundis tey mest lívføru. Ein slík hybridsamanseting hevur vanligu eitt tøkuerð ella orðlut við donskum eftirskoyti. Tann hátturin, sum í Føroyum og Íslandi verður hildin at vera ringasta loysnin, verður í Danmark fatað sum tann besti. Her sæst eisini tann stóri munur í hugburði til málreinsing annars.

Almannamál og yrkismál

Til ber at gera eitt yvirlit yvir tað, sum er eyðkent fyri ávikavist almannamálið og yrkismálið (eftir Myking 1993):

	almannamálið	yrkismál
endamál	málrøkt	samskifti
sjónarmið	fakeksternt	fakinternt
virðissett	mentan	tøkni
málhugsjón	málreinsing	altjóðaorð
máláskoðan	sociolingvistisk	instrumentalistisk

Seta vit nú radioamatørordalistan inn í hetta skemað, kunnu vit staðfesta, at endamálið er samskifti, men málbúin er puristiskur, t.e. at teir gera tøknilig yrkisorð við støði í málreinsingini. Sostatt nýta teir almennmásligar strategiir til fakmáslig yrkisorð. Um nú orðalistan bara galt samskifti, kundu teir eins væl varðveitt tey fremmandu yrkisorðini, men úrslitið hevði verið hybridmyndanir, og tað er ikki tað, teir vilja.

Yrkisorð innan radioamatøryrkið eru sjálvsagt innan tøkni, men málídeologiin er puristisk og ikki altjóðaorð; endamálið við listanum er at hava eitt amboð, sum ger tað møguligt at samskifta innan hetta økið. Her síggja vit sostatt purismuna í yrkisorðaførðiligari aktión!

Eg skilji væl, at ein letur yrkismálið gerast part av tí sama almenna puristiska málpolitikkinum, sum umfatar almannamálið, tí ein stórur partur av yrkismálinum hoyrir eisini til almannamálið. Ein stórur partur av orðunum verður „avterminologiseraður“ sum frá líður og kemur inn í almannamálið, og tá verður tað trupult at verja tann so nógv øðrvísi hugburðin til yrkisorð enn tann, sum er galdandi fyri almannamálið. Og ein liberalari hugburður til yrkisorð kann sum frá líður eisini undirgrava tann puristiska hugburðin til tað almenna orðfeingið.

Teldorðalistin

Í tí føroyska teldorðalistanum (Poulsen 1990) kemur fram sami hugburður til nýgerðir í yrkismálinum, sum vit sóu hjá radioamatørnum. Í teldorðalistanum verða tvey nýggj yrkisorð lýst: Annað er yrkisorðið *telda* (computer) og hin er yrkisorðið *kervi* (system). Fari at endurgeva tað, sum sagt verður um orðini *telda* og *kervi*.

Telda computer

Orðið *telda* varð til um miðjan januar 1984. Stovnurin í orðinum er *tal*, valdur við tí í huga, at enska orðið *computer* í uppruna sínum er ‘roknari’, t.e. ein, ið viðger tøl. At so mangt annað seinni er komið uppí her, er annar spurningur. Av tí at avleitt orð varð hildið at vera fittligari enn samansett (sum t.d. *dátutól*, ið aldri fekk undirtøku millum manna) varð leitað eftir hóskandi avleiðsluending. Komið varð fram á germanska eftirfestið *ipo*, ið sum tíðir liðu misti bæði sjálvljóðini. Eftir var hjálfjóðið, sum í nútíðarmáli kemur til sjóndar sum *-ð*, *-d* og *-t* alt eftir, hvussu grannaljóðini eru háttað. Tó hevur horvna *i*-ið tað við sær, at tað virkar á sjálvljóðið í orðrótini, so at tað fær ta broyting, ið nevnist *i*-umljóð, um tað er so skapt, at tað tekur við. Skoytt upp í orðið *tal* verður nevnda avleiðsluending *-d*, og við *i*-umljóði verður úrtøkan *teld*. Tað varð valt at vera sjálvst virkið hjá hesum snilda tóli, tað, sum á enskum, donskum og svenskum í stytum líki eitur *edp*, *edb* og *adb*, og á føroyskum hevur verið nevnt *edv*. Til navn á tólinum sjálvum varð so funnið fram til hitt viðførligara veikt benda kvennkynsorðið *telda*. Eisini varð hugsað um einsljóðandi sagnorð *at telda*, sum kundi merkt ‘at viðgera við teldu’.

Kervi system

Hetta er dømi um gamalt arvorð, ið hevur fingið nýggja merking á seg. Nýmerkingin man vera eftir íslenskari fyrimynd. *Kervi* var bundi av støri, ið er grovvaksið grasslag, sum teir høvdu til seyðbond og flættaðu tægur (kurvar) av. Tilíkt storkervi er til skjals á fornminissavninum. Av tí at frummerkingin í grikska orðinum *systema* er eithvørt, ið er samansett, hevur tað hildið vera hóskandi at týða tað við hesum snøgga og lættføra orðinum *kervi*, ið er eithvørt, ið er samanbundið. Til er eisini frá gamlari tíð sagnorðið *at kerva*, ið merkir at ‘binda kervi’. Tað er sjálvandi at nýta fyri hitt fremmanda at ‘systematisere’. Orðið *kervisbundin* býður sær eisini til í merkingini ‘systematisk’. Bjarni Niclasen mundi vera fyrstur við nýmerkingini í orðinum *sólkervi* (Rúmdin 1961, bls. 3), og landsverkfrøðingurin hevur leingi nýtt orðið *vegakervi*.

Tað fyrra er ein nýgerð við støði í rótini í orðinum *tal* við *ipo*-avleiðslu og við *i*-umljóði, t.e. at ein fer aftur til tað upprunaliga innihaldið í tøkuroðinum, orðsins

etymologi og ger út frá tí eitt føroyskt yrkisorð. Orðið *telda* er sostatt ein nýgerð, ein avleiðsla (sbr. 2. háttur omanfyri). Orðið *kervi* harafturímóti er eitt gamalt orð við nýggjari merking (sbr. 3. háttur omanfyri). Men fyri mær er hesin spurningur átrokandi í hesum samanhangi: Hví verður so stórus dentur lagdur á júst hesi bæði yrkisorðini í einum nýmótans føroyskum teldorðalista? Hvat er endamálið við tí? Jú, fyri mær er tað púra greitt: tað er at rættvísgera ta leksikalsku purismuna í yrkisorðafrøði, t.e at hesi bæði orð eru partur av próvførsluni fyri málsligari purismu í yrkisorðasamanhangi! Hetta eru tvey dømi um, at yrkisorðafrøði og almannamálrøkt eru tvær síður av somu søk í føroyskum.

Tilvísingar

- Ari Páll Kristinsson, Sigrún Helgadóttir, Sigurður Jónsson. 1991. *Leiðbeiningar fyri orðanefndir*. Íslensk málstöð, Reykjavík.
- Jacobsen, Elin Súsanna. 1999. Færøsk terminologiarbejde. *Terminologi och språkvård*. Rapport från en konferans den 24-26 april 1998 i Gentofte. Birgitta Lindgren ritstj. S. 64-65.
- Larsen, Kaj. 1993. Hin fyrsti málreinsarin. *Málting* nr. 9, 3. árg., s. 12-19. Tórshavn.
- Myking, Johan. 1993. Terminologisk språkplanleging. *Fagspråk i Norden*. Rapport fra en konferanse i Lund 4.-6. desember 1992, s. 50-66. Oslo.
- Oy-arin* nr. 12. Radioamatørernes medlemsblad. [intet årstal]
- Poulsen, Jóhan Hendrik W. 1990. *Nøkur teldorð*. 2. udg. Tórshavn.
- Poulsen, Suni. 1996. *Góðskuleiðsla og góðskutrygging*. Menningarstovan, Tórshavn.
- Rasmussen, Rasmus. 1897-1901. *Handrit við geometri-orðum*. Óútgivið.
- Rasmussen, Rasmus. 1910. *Plantulæra*. Tórshavn.
- Sigurður Jónsson. 1990. Är kravet på neologismer ett hinder för terminologiarbetet? *Terminologi, edb og vidensteknik*. Nordterm-symposium 1989. H. Picht ritstj. S. 205-212. Varde.

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.